

Behandelen en straffen

DD 2016/6

b. **Rechtspraak rechtspositie van gedetineerden**

(De in deze rubriek genoemde uitspraken van de beroepscommissie (BC) zijn te vinden op de website: www.rsj.nl)

1. **Interne rechtspositie**

Ook in huis van bewaring zal directeur concreet op verzoeker toegesneden beslissing met betrekking tot bezoek zonder toezicht moeten nemen

Inzake een beklagonderdeel a. aangaande bezoek zonder toezicht (BZT) stelt de BC voorop dat het Detentiecentrum Zeist aangemerkt wordt als een hvb nu uit art. 9, tweede lid sub d, Pbw volgt dat een hvb is bestemd voor opnemings van personen in vreemdelingenbewaring.

“Op grond van hoofdstuk 3.8.1. van de bijlage bij de Regeling model huisregels penitentiaire inrichtingen, zoals laatst gewijzigd bij Regeling van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 17 april 2014, nr. 498187/14/DJI (Stcrt. 30 april 2014, nr. 12251), kan een gedetineerde één keer per maand BZT ontvangen, indien de gedetineerde gedurende een aaneengesloten periode van drie maanden in één of meerdere normaal beveiligde gevangnissen verblijft. De beroepscommissie gaat voorbij aan het feit dat klager ten tijde van de aanvraag om BZT niet in een gevangenis maar in een huis van bewaring verbleef. In het licht van het arrest van het EHRM van 9 juli 2013 inzake Varnas vs Litouwen, klachtnummer 42615/06 en de uitspraak van de BC van 29 augustus 2014 (14/1801/GA), zal de directeur ook in een huis van bewaring van geval tot geval het verzoek om BZT moeten beoordelen en daarbij een concreet op de verzoeker toegesneden beslissing moeten nemen. De beslissing tot afwijzing van een dergelijk ver-

zoek is een beklagwaardige beslissing als bedoeld in art. 60, eerste lid, van de Pbw.”

De uitspraak van de beklagcommissie wordt derhalve vernietigd en klager wordt alsnog in zijn beklag ontvankelijk verklaard. Omdat de BC voorts in het onderhavige geval constateert dat door de directeur ten onrechte geen belangenafweging is gemaakt bij de afwijzende beslissing op klagers verzoek om BZT, wordt het beklag gegrond verklaard. ‘Gelet op de korte duur die klager ten tijde van het verzoek in detentie verbleef, acht zij geen termen aanwezig voor een tegemoetkoming.’

Beklagonderdeel b. van dezelfde klager betreft het gebruik van een computer. Dienaangaande neemt de BC in aanmerking

“dat nadelige gevolgen van detentie voor familie- en gezinsleven onvermijdelijk zijn en dat de vraag is of er onder deze omstandigheden sprake is van een gerechtvaardigde inbreuk op art. 8 EVRM. Nu door het detentiecentrum de mogelijkheid wordt geboden te telefoneren en gebruik te maken van een computer met internetverbinding, is de beroepscommissie van oordeel dat hiermee invulling wordt gegeven aan het recht op family life op een manier die in overeenstemming is met het beginsel van minimale beperkingen. De beroepscommissie onderkent dat aan het gebruik van een internetverbinding met Skype-faciliteit veiligheidsrisico's kunnen zijn verbonden, waarvan het voorkomen dan wel de controle daarop een onevenredige belasting kan opleveren voor de inrichting. Deze weigering kan dan ook niet als onredelijk of onbillijk worden aangemerkt.”

Volgt ongegrondverklaring van het beroep.

“Ten overvloede merkt de beroepscommissie het volgende op. Onweersproken is dat de huisregels van het Detentiecentrum Zeist niet zijn gepubliceerd. Dit geldt overigens ook voor de huisregels van andere inrichtingen. Daardoor zijn deze regels niet toegankelijk,

hetgeen wel vereist is in de Europese regelgeving. Het verdient aanbeveling dat DJI een voorziening treft waardoor deze regels wel publiekelijk toegankelijk zijn.” (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 9-10, RSJ 24 september 2015, 15/1412/GA en 15/1459/GA)

Door deur open te laten tijdens afname urinecontrole is geen sprake van een besloten plaats en is gehandeld in strijd met de wet

Op grond van art. 30, eerste lid, Pbw kan een gedetineerde verplicht worden urine af te staan. In het tweede artikellid is art. 29, derde lid, Pbw van overeenkomstige toepassing verklaard op de urinecontrole.

“In dit laatstgenoemde artikel is –voor zover in dit beroep van belang– bepaald dat de afname van de urine op een besloten plaats plaatsvindt. Uit eigen bevindingen van de beroepscommissie is in onderhavige zaak gebleken dat de deur naar de ruimte waar de urinecontroles worden afgenomen, zich in de keuken bevindt en dat, wanneer de deur (half) open staat, gemakkelijk vanuit de keuken en de leefruimte de ruimte ingekeken kan worden. Wanneer de deur (half) open staat, is er derhalve naar het oordeel van de beroepscommissie geen sprake van een ‘besloten plaats’ als bedoeld in artikel 29, derde lid, van de Pbw. De deur zou in beginsel gesloten moeten zijn. Gelet op het verhandelde ter zitting, acht de beroepscommissie aanvaardbaar dat de deur tijdens de afname van de eerste urinecontrole op een kier stond en tijdens de afname van de tweede urinecontrole geheel open stond. Door de deur open te laten staan tijdens het afnemen van de urinecontrole is gehandeld in strijd met de wet.”

Volgt gegrondverklaring van het beroep, met toekenning van een tegemoetkoming ten bedrage van € 7,50.

Beklagonderdeel b. betreft een aan klager opgelegde disciplinaire straf omdat hij verbale bedreigingen zou hebben geuit richting het personeel.

“Gelet op hetgeen ter zitting en uit de stukken naar voren is gekomen, is de beroepscommissie van oordeel dat het opleggen van een disciplinaire straf aan klager in dit geval onredelijk en onbillijk moet worden geacht. Gebleken is dat klager geïrriteerd raakte als gevolg van de, volgens hem niet juist uitgevoerde, urinecontroles en zich daarover jengens een p.i.w.-er heeft geuit. Klager heeft een opmerking gemaakt die was gericht tegen een derde p.i.w.-er. De beroepscommissie is van oordeel dat een dergelijke opmerking als een uiting van boosheid moet worden gezien en niet als een belediging of bedreiging. Verder is de beroepscommissie niet gebleken dat klager bij de rapportafhandeling heeft gescholden.”

Volgt alsnog gegrondverklaring van het beklag, met toekenning van een tegemoetkoming ten bedrage van € 52,50 (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 11; RSJ 24 september 2015, 15/0388/GA)

Ondanks naar waarheid opgemaakt verslag van medewerker had de directeur in dit geval nader onderzoek moeten verrichten naar de uitlatingen door klager

Ook in een andere beroepszaak staat de vraag centraal of een uitlating door klager een gereede grond mocht zijn voor oplegging van een disciplinaire straf.

“In beginsel gaat de beroepscommissie uit van de juistheid van een naar waarheid opgemaakte verklaring van een personeelslid. In dit geval is de beroepscommissie [niettemin] van oordeel dat door de directeur nader onderzoek had moeten worden verricht naar de door klager gedane uitlatingen. Daarbij neemt zij in aanmerking de ernst van de situatie, het feit dat klager ten stelligste betwist dergelijke uitspraken te hebben gedaan en de door klager overgelegde verklaringen van medegedetineerden die bij de discussie aanwezig waren. Bovendien ontbreekt bij de beroepscommissie de overtuiging dat de uitlatingen zoals omschreven in het verslag als

dermate opruiend en daarmee ontoelaatbaar zijn te beschouwen dat hierop op de onderhavige wijze moest worden opgetreden. Het is ook niet duidelijk geworden binnen welke context de uitlatingen zijn gedaan.”

Dientengevolge is de BC van oordeel dat onvoldoende onderzoek is verricht en dat de beslissing om aan klager een disciplinaire straf op te leggen als onredelijk en onbillijk dient te worden aangemerkt. Toekenning van een tegemoetkoming van € 70,-. (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 16; RSJ 23 september 2015, 15/1477/GA en 15/1482/GA)

Beslissing om klachten als ingetrokken te beschouwen gelijkgesteld met uitspraak beklagcommissie

In het onderhavige geval zijn de beklagformulieren op 7 respectievelijk 10 april 2015 door de beklagcommissie ontvangen.

“Op 9 april 2015 heeft de beklagcommissie de stelbrief van 7 april 2015 van klagers raadvrouw ontvangen. Het verweer van de directeur is wat betreft beide klachten gedateerd op 13 mei 2015. Bij brief van 19 mei 2015 heeft de beklagcommissie klager, naar aanleiding van zijn overplaatsing naar de locatie De Schie te Rotterdam, verzocht schriftelijk bekend te maken of hij zijn klachten wilde handhaven. Klager stelt dat hij deze brief nooit heeft ontvangen en dat hij eerst op 11 juni 2015, tijdens een bezoek van zijn raadvrouw, bekend werd met het feit dat zijn klachten door de beklagcommissie als ingetrokken worden beschouwd. Klager wordt in zijn beroep ontvangen nu de beroepscommissie de beslissing om de klachten als ingetrokken te beschouwen gelijk stelt met een uitspraak van de beklagcommissie waartegen ingevolge art. 69, eerste lid, van de Pbw beroep open staat. De wettelijke regels bevatten geen voorschriften inzake het intrekken van klachten. Uit voornoemde stelbrief van klagers raadvrouw volgt dat klagers raadvrouw bereid en in staat was om in ieder geval de [‘eerste’]

klacht nader toe te lichten. Nu bij de beklagcommissie bekend was dat klager zich ten aanzien van een van de klachten liet bijstaan door een rechtsbijstandsverlener, had het op de weg van de beklagcommissie gelegen om de brief van 19 mei 2015, waarin klager gevraagd werd of hij zijn klachten wilde handhaven, ook aan klagers raadvrouw te versturen. Gelet op het vorenstaande is de beslissing van de beklagcommissie om de klachten als ingetrokken te beschouwen in strijd met een goede procesorde.”

Volgt gegrondverklaring van het beroep met terugwijzing van de zaak naar de beklagcommissie teneinde te oordelen over het hier aan de orde zijnde beklag. (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 15; RSJ 23 september 2015, 15/2144/GA)

Papieren strafdossier van klager dient te worden aangemerkt als geprivilegieerde post

In een tweetal klaagschriften inzake p.i. Vught staat de reikwijdte van geprivilegieerde post centraal. In een van de zaken staat vast dat tijdens een spitactie het papieren strafdossier van klager (dat in zijn ‘werkcel’ was gestald) buiten aanwezigheid van klager is onderzocht op de aanwezigheid van contrabande. Uit art. 36, tweede lid, Pbw in verband met art. 37, eerste of tweede lid, Pbw dient het onderzoek aan ‘geprivilegieerde post’ te geschieden in aanwezigheid van de betrokken gedetineerde.

“Dit laatste om te waarborgen dat deze controle zich niet uitstrekt tot de geschreven inhoud van de poststukken, zo blijkt uit de memorie van toelichting. In verscheidene uitspraken (waaronder RSJ 6 april 2010, 09/3674/GA en BC 29 januari 2014, 13/1993/GA) heeft de beroepscommissie overwogen dat de ‘bescherming’ van art. 36, tweede lid, tweede volzin, van de Pbw [...] ook [geldt] voor geprivilegieerde post die op de cel van de gedetineerde aanwezig is. De vraag is of deze bescherming ook geldt voor het strafdossier van klager. Bij haar beoordeling gaat de be-

roepscommissie uit van de volgende feiten en omstandigheden. Klager is verdachte in het zogenaamde 'Passage-proces' en is in eerste aanleg veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Op het moment van indienen van het beklag (14 april 2015) diende het hoger beroep in zijn strafzaak en naar verwachting zal de behandeling daarvan nog een tijd in beslag nemen. Klagers strafdossier beslaat op dit moment, zo heeft hij ter zitting meegedeeld, om en nabij 750 ordners en er komen nog steeds stukken bij. Een gedeelte van zijn papieren dossier – maximaal zes kratten met ordners en losse papieren – is in de inrichting aanwezig. De directeur heeft aan klager een extra cel, de zogenaamde 'werkcel', ter beschikking gesteld en in die cel is het grootste gedeelte van het in de inrichting aanwezige papieren strafdossier van klager gestald. Ter zitting heeft de directeur te kennen gegeven dat zij ervan uitgaat dat alle papieren in de 'werkcel' deel uitmaken van klagers strafdossier. Het grootste gedeelte van het papieren strafdossier dat klager in de inrichting onder zich heeft, heeft klagers raadvrouw (een geprivilegieerd persoon) – die dit op haar beurt van het Openbaar Ministerie (een geprivilegieerde instantie) heeft verkregen – via de post aan klager verstrekt. Op grond van vorenstaande omstandigheden komt de beroepscommissie tot het oordeel dat het papieren strafdossier van klager dient te worden aangemerkt als 'geprivilegieerde post'. Dit betekent dat het onderzoek van klagers papieren strafdossier op de aanwezigheid van contrabande diende te worden uitgevoerd in aanwezigheid van klager. Nu het onderzoek van het strafdossier tijdens de hierboven vermelde spitactie heeft plaatsgevonden buiten aanwezigheid van klager, is gehandeld in strijd met het bepaalde in artikel 36, tweede lid, tweede volzin, van de Pbw."

Volgt ongegrondverklaring van het beroep van de directeur. (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/8, p. 15; RSJ 27 november 2015, 15/2641/GA)

Drie dagen later oordeelt de BC, onder verwijzing naar de voornoemde zaak, dat ook de van de raadvrouw afkomstige usb-stick met dossierstukken moet worden aangemerkt als een 'geprivilegieerd poststuk'. De BC ziet geen wettelijke grond waarop de directeur deze wijze van postwisseling mag beperken. Volgt voor wat dat betreft het desbetreffende beklagonderdeel gegrondverklaring van het beroep en alsnog gegrondverklaring van het beklag. Met betrekking tot beklagonderdeel c ten slotte wordt de directeur opgedragen een nieuwe beslissing te nemen over de wijze van uitvoer van door klager gevulde en voor de raadvrouw bestemde usb-sticks. (RSJ 30 november 2015, 15/2777/GA)

Regeling waarbij gedetineerde in staat wordt gesteld één keer per kalenderweek bezoek te ontvangen is niet in strijd met de Pbw

"In art. 38, eerste lid, van de Pbw is bepaald dat de gedetineerde recht heeft gedurende tenminste één uur per week op in de huisregels vastgestelde tijden en plaatsen bezoek te ontvangen. In de Memorie van Toelichting op dat artikel is vermeld dat daarmee de minimale frequentie van het bezoek en de duur is vastgelegd. De beroepscommissie heeft eerder, in onder meer RSJ 22 mei 2012, 11/3737/GA en RSJ 7 juni 2012, 11/4006/GA, overwogen dat de aard van het bezoekrecht, dat de gedetineerde in staat stelt zijn sociale contacten te onderhouden en zo nodig uit te breiden waardoor hij contact kan onderhouden met de wereld buiten de inrichting, met zich brengt dat dit recht regelmatig en met vaste tussenpozen wordt geëffectueerd en wel met een minimale frequentie van eens per week. De beroepscommissie was destijds van oordeel dat het voorgaande inhield dat de directeur de gedetineerde minimaal in de gelegenheid diende te stellen één keer per zeven dagen bezoek te ontvangen.

De beroepscommissie kan de directeur volgen in zijn verzoek en is anders dan in voornoemde uitspraken thans van oordeel dat de Pbw ook ruimte biedt voor een andere

dan bovengenoemde bezoekfrequentie. Een regeling waarbij een gedetineerde in staat wordt gesteld om minimaal één keer per kalenderweek bezoek te ontvangen – wat kan betekenen dat de periode tussen de bezoeken soms meer en soms ook minder dan zeven dagen bedraagt – acht de beroepscommissie niet in strijd met de Pbw. Aldus is het mogelijk een gedetineerde in lijn met het DBT eenmaal per veertien dagen in het weekend bezoek te laten ontvangen. Dit zal door veel gedetineerden als een gunstiger regeling worden beschouwd dan het ontvangen van bezoek op een vaste dag door de week.”

Bevestiging van de uitspraak van de beklagrechtter met wijziging van de gronden. (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/8, p. 16; RSJ 26 november 2015, 15/2370/GA)

S. Struijk

2. Plaatsing en overplaatsing

Beëindiging p.p.

Klagers p.p. is op 2 januari 2015 aangevangen. Op 26 januari 2015 is beslist tot beëindiging van zijn deelname aan het p.p. Na een gegrondverklaring door de BC van het door klager ingestelde beroep is het p.p. op 12 maart 2015 hervat. Op 28 april 2015 is andermaal beslist tot beëindiging van deelname aan het p.p. en is klager als passant ter herselectie geplaatst in het hvb.

“Op grond van artikel 6 aanhef en onder b van de Pm komen gedetineerden die na de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf gevolg dienen te geven aan de op hen rustende vertrekplicht of die uitgeleverd worden niet in aanmerking voor deelname aan een p.p.

Bij beschikking van 14 april 2015 heeft de Staatssecretaris besloten de verblijfsvergunning van klager in te trekken en hem een inreisverbod op te leggen voor de duur van 10 jaren. Deze beslissing heeft tot gevolg dat klager geen rechtmatig verblijf in Nederland meer heeft en kan worden uitgezet. Klager

heeft tegen deze beslissing een bezwaarprocedure aangespannen, doch het indienen van bezwaar heeft geen schorsende werking.

Gelet op het vorenstaande komt klager niet langer in aanmerking voor deelname aan een p.p. en kan de beslissing van de selectiefunctionaris van 28 april 2015 niet als onredelijk of onbillijk worden aangemerkt. De omstandigheid dat de beslissing tot beëindiging van het p.p. is genomen nog vóór het moment waarop de beschikking van de Staatssecretaris op 29 april 2015 aan klager is uitgereikt, heeft niet tot gevolg dat de beslissing van de selectiefunctionaris op onjuiste gronden is genomen. Uit het selectieadvies wordt duidelijk dat reeds op 24 april 2015 en na telefonisch contact tussen de Officier van Justitie en de directeur van de p.i., het vooruitzicht bestond dat hem de beschikking, die is gedateerd op 14 april 2015, zou worden uitgereikt. De selectiefunctionaris heeft hiervan mogen uitgaan.

De beroepscommissie merkt verder op dat de bepaling van voornoemd artikel 6 van de Pm en het ontbreken van schorsende werking aan het instellen van bezwaar tegen de beschikking van de Staatssecretaris geen ruimte laat om rekening te houden met de mogelijke uitkomsten van de vreemdelingrechtelijke procedure, ook al zou dat betekenen dat bij een eventueel gegrond verklaard bezwaar of beroep klager feitelijk geen gebruik meer kan maken van detentiefasering. Het beroep zal daarom ongegrond worden verklaard” (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 21-22; RSJ 22 september 2015, 15/1741/GB)

Klager niet-ontvankelijk in bezwaar verklaard

De selectiefunctionaris heeft klager niet-ontvankelijk verklaard in zijn bezwaar gericht tegen de beslissing hem te plaatsen in het huis van bewaring van de Terroristen Afdeling (TA) van de penitentiaire inrichtingen (p.i.) Vught.

Klager was sedert 18 april 2014 gedetineerd. Op 6 mei 2015 is hij als preventief gehechte geplaatst in het huis van bewaring van de

TA van de p.i. Vught. Met ingang van 22 mei 2015 is de preventieve hechtenis geschorst.

“Nu klager ten tijde van de beslissing op bezwaar van 15 juni 2015 niet langer voorlopig was gehecht, had klager geen belang meer bij een heroverweging. Hierbij heeft de RSJ in aanmerking genomen dat klager weliswaar in bezwaar heeft verzocht om een vergoeding ‘kosten rechtens’, maar de Pbw, noch de Penitentiare maatregel kent de mogelijkheid van een veroordeling van een of beide partij(en) in de kosten van de procedure en/of rechtsbijstand. Voor zover klager aanvoert dat hij ten onrechte niet is gehoord in bezwaar, overweegt de BC dat de selectiefunctionaris ingevolge artikel 17, derde lid, van de Pbw de betrokkene in de gelegenheid stelt schriftelijk of mondeling diens bezwaar toe te lichten, tenzij hij het bezwaar aanstonds kennelijk niet-ontvankelijk, kennelijk ongegrond of kennelijk gegrond acht. Gelet op het voorgaande zal het beroep dan ook ongegrond worden verklaard” (RSJ, *Jurisprudentiebulletin* 2015/7, p. 23; RSJ 22 september 2015, 15/1928/GB)

Zelfmelder

Klager moet zich melden in een penitentiare inrichting in verband met de tenuitvoerlegging van een gevangenisstraf, maar hij heeft om uitstel gevraagd. Volgens klager is de grondslag voor de ten uitvoer te leggen strafrechtelijke uitspraak onrechtmatig, omdat de veroordeling in de strafzaak hoogstwaarschijnlijk fiscaalrechtelijk onjuist is. De fiscaalrechtelijke onjuistheid staat nog niet vast, omdat de fiscaalrechtelijke procedure waarin die kan komen vast te staan, nog niet onherroepelijk is. Het is redelijk en billijk indien ten gunste van klager het definitieve oordeel in de belastingzaak wordt afgewacht.

“Op grond van artikel 553 van het Wetboek van Strafvordering (Sv) geschiedt de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen door het Openbaar Ministerie dan wel op voordracht van deze door de Minister van

Veiligheid en Justitie. Op grond van artikel 561, eerste lid, Sv wordt voor zover de tenuitvoerlegging is toegelaten, de strafbeschikking of het vonnis of arrest zodra mogelijk ten uitvoer gelegd. Uit het vorenstaande vloeit de verplichting voort voor het Openbaar Ministerie tot tenuitvoerlegging van een door de rechter opgelegde straf of maatregel. In het arrest van de Hoge Raad van 27 februari 2015 (ECLI:NL:HR:2015:500) heeft de Hoge Raad dit uitgangspunt nog eens bevestigd en onder meer bepaald:

‘Een veroordelende beslissing van de strafrechter moet worden ten uitvoer gelegd. (...) Dit is slechts anders als de beslissing nog niet vatbaar is voor tenuitvoerlegging, of als de executiebevoegdheid is vervallen op de voet van een wettelijk voorschrift, zoals in geval van een op de wet gegrond gratiebesluit.’

Het gesloten stelsel van rechtsmiddelen in strafzaken brengt bovendien mee dat het Openbaar Ministerie de juistheid van een rechterlijke beslissing en de wijze van totstandkoming daarvan niet zelf aan een toetsing mag onderwerpen (HR 24 mei 1991, nr. 14202, NJ 1991, 646).

Ook in artikel 2, derde lid, van de Pbw is het beginsel van een zo spoedig mogelijke tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen of vrijheidsbenemende maatregelen neergelegd. Op grond van artikel 15, eerste en derde lid, van de Pbw is de selectiefunctionaris belast met de plaatsing van personen ten aanzien van wie de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen of vrijheidsbenemende maatregelen is gelast. In het vierde lid van artikel 15 van de Pbw is bepaald dat de selectiefunctionaris daarbij de aanwijzingen van het Openbaar Ministerie in aanmerking neemt. Bij personen die in aanmerking komen voor de zelfmeldprocedure zal de selectiefunctionaris een eigenstandige afweging van belangen moeten maken. De selectiefunctionaris zal moeten beoordelen of er bijzondere omstandigheden zijn die het noodzakelijk maken het moment van aanvang van de tenuitvoerlegging van de straf of maatregel uit te stellen. Daarbij zal ook voor de selectiefunctionaris de executieplicht dienen te gelden alsmede

het uitgangspunt van een spoedige tenuitvoerlegging. Verder kan ook de selectiefunctionaris niet treden in de rechtmatigheid van een vonnis van de rechter.

De beroepscommissie stelt vast dat klager door de strafrechter onherroepelijk is veroordeeld tot een vrijheidsstraf. Tevens is uit de stukken gebleken dat de verzoeken tot gratieverlening aan klager zijn afgewezen, laatstelijk op 24 augustus 2015. Naar het oordeel van de beroepscommissie zijn er geen bijzondere omstandigheden die maken dat de tenuitvoerlegging desondanks zou moeten worden opgeschort. De stelling van klager dat hij een gunstige beslissing verwacht van de belastingkamer van de Hoge Raad is geen bijzondere omstandigheid. Temeer nu op voorhand niet vast staat dat deze uitspraak consequenties zal hebben voor de aan klager in zijn strafzaak opgelegde vrijheidsstraf, dan wel de beslissing op een alsdan nog in te dienen nieuw gratieverzoek. Hetgeen klager overigens heeft aangevoerd kan niet tot een ander oordeel leiden. Gelet hierop kan de beslissing van de selectiefunctionaris, bij afweging van alle in aanmerking komende belangen, niet als onredelijk of onbillijk worden aangemerkt. De BC neemt daarbij in aanmerking dat voor de aanvang op 1 oktober 2015 van de detentie naar verwachting uitspraak zal worden gedaan in de door de klager gevraagde voorlopige voorziening om de Staat te gelasten de executie verder op te schorten. Het beroep zal daarom ongegrond worden verklaard” (RSJ, *Jurisprudentiebuletin* 2015/7, p. 20-21; RSJ 28 september 2015, 15/3067/GB)

b.b.i. zonder regimair verlof

Klaagster wil in een b.b.i. zonder regimair verlof worden geplaatst.

“Uit telefonische informatie van de selectiefunctionaris is gebleken dat het tot enkele jaren geleden gevoerde beleid tot plaatsing van gedetineerden in een b.b.i. zonder regimair verlof op grond van art. 20, tweede lid, Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing is verlaten. De bestemmingsaanwijzingen

op grond van art. 8 Pbw zijn daarop aangepast. Aan het verzoek van klaagster kan reeds hierom niet worden voldaan. Het beroep zal daarom ongegrond worden verklaard. Het is de BC ook indien de plaatsing in een b.b.i. zonder regimair verlof mogelijk zou zijn, niet duidelijk welk belang klaagster heeft bij een plaatsing in een dergelijke inrichting. Zonder regimair verlof, dat overigens op grond van art. 19, tweede lid, Regeling alleen in de weekenden kan plaatsvinden, kan klaagster enkel via een aanvraag om incidenteel verlof de inrichting verlaten” (RSJ, *Jurisprudentiebuletin* 2015/7, p. 19-20; RSJ 2 oktober 2015, 15/2237/GB)

S. Jousma

3. *Andere rechtspraak*

Met een zekere regelmaat komt in de rechtspraak van het EHRM de vraag aan de orde of detentieomstandigheden de toets van artikel 3 EVRM kunnen doorstaan. Dat is niet steeds het geval. Die uitspraken bevatten schrijnende beschrijvingen van de situaties waarin gedetineerden soms verkeren. In EHRM 9 juli 2015 (*Martzaklis tegen Griekenland*, EHRC 2015/199) betreft het de speciale afdeling voor h.i.v.-geïnfecteerden. De reden voor deze differentiatie en de wijze waarop het regiem wordt gevoerd, komen aan de orde.

Heel af en toe komt de Hoge Raad toe aan een oordeel over een bijzondere voorwaarde voor een voorwaardelijke veroordeling. In een arrest van 6 oktober 2015 (ECLI:NL:HR:2015:2981, *NbSr* 2015/257) wordt de voorwaarde ‘dat gedurende de proeftijd geen minderjarige meisjes, behoudens familieleden, aanwezig mogen zijn in de manege (..) van de veroordeelde.’ Het type delict waarvoor de veroordeling plaatsvond, laat zich raden. Omdat naleving van die voorwaarde niet onder alle omstandigheden afhankelijk is van het gedrag van de veroordeelde, wordt de voorwaarde in strijd geacht met artikel 14c lid 2 onder 5 (oud) Sr (het huidige artikel 14c lid 2 onder 14 Sr). In hetzelfde arrest wordt nog over-

wogen over de motivering van de beslissing als bedoeld in artikel 14e Sr tot dadelijke uitvoerbaarheid van opgelegde bijzondere voorwaarden (NJ 2015/236).

Bij wet van 13 december 2010 (Stb. 2010, 818, in werking op 1 juli 2011) is de regeling van onder meer de beëindiging van de PIJ-maatregel gewijzigd. De voorwaardelijke beëindiging van de maatregel roept vragen op. De penitentiaire kamer van het Hof Arnhem-Leeuwarden geeft enkele algemene overwegingen over de al weer enkele jaren bestaande regeling (Hof 1 oktober 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:7390, NJFS 2015/214). Deskundigen ter zitting wezen op het bij DJI bestaande standpunt in dezen. Het hof stelt daar tegenover dat ‘de maatregel (...) ook tijdens de voorwaardelijke beëindiging van kracht is, zij het dat aan het onvoorwaardelijke deel een einde is gekomen. De bepaling van artikel 77s, achtste lid onder c, van het Wetboek van Strafrecht leest het hof ook in die zin.’

Bovendien wijst het hof op de mogelijkheid dat de voorwaardelijke beëindiging ook met terugwerkende kracht kan ingaan. Dat doet zich voor als na de expiratie van het onvoorwaardelijk deel een vordering tot verlenging van de maatregel wordt afgewezen. Het hof wijst erop dat inrichtingen en de reclassering op die mogelijkheid voorbereid moeten zijn, terwijl het OM vroegtijdig contact moet hebben met de inrichting en de reclassering. Meer in het algemeen sluit het hof af met de als verzuchting te kwalificeren overweging dat de keuze van de wetgever voor een voorwaardelijke beëindiging die van rechtswege ingaat tot complicaties leidt die zich niet voordoen bij de door de rechter te bevelen voorwaardelijke beëindiging zoals we die kennen bij de tbs. In het ene geval is het echter de voorwaardelijke beëindiging van de maatregel zelf en in het andere geval de voorwaardelijke beëindiging van de verpleging die het voortduren van de maatregel zelf ongemoeid laat.

Voor de voorwaardelijke beëindiging van de PIJ-maatregel geldt dat tijdens de voor-

waardelijke beëindiging door de rechtbank bijzondere voorwaarden kunnen worden gesteld (artikel 77tb lid 3 Sr). Die bepaling sluit niet uit dat die voorwaarden reeds voor de aanvang van de voorwaardelijke beëindiging worden gesteld (Rb. Den Haag 13 augustus 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:9854, NJFS 2015/207)

J.P. Balkema

c. Forensische Psychiatrie en Psychologie

Heden

Begin december 2015 verscheen bij uitgeverij de Tijdstroom: *Handboek psychopathie en de antisociale persoonlijkheidsstoornis*. Het mag op zijn minst om twee redenen een opmerkelijk boek worden genoemd. Niet eerder verscheen in het Nederlands taalgebied een handboek dat deze twee onderwerpen combineert. Daarnaast bestaat de samenstelling zowel van de redactie als van de participerende auteurs voor het merendeel uit deskundigen, afkomstig uit Vlaanderen en Nederland.

De inhoud van dit handboek (568 pagina's) beslaat vele aspecten van de diagnostische termen uit de titel, te veel om in dit bestek te bespreken; het handboek heeft veel weg van een naslagwerk. De indeling is overzichtelijk voor wie op zoek wil naar bijzonderheden. De drie delen zijn achtereenvolgens: Determinanten en kenmerken; Diagnostiek en behandeling; en Maatschappelijke implicaties. Deze delen worden voorafgegaan door een hoofdstuk over de geschiedenis van de concepten psychopathie en antisociale persoonlijkheidsstoornis. Het zou het boek niet misstaan hebben als in dit hoofdstuk wat dieper was ingegaan op de theoretische achtergronden en de (predictieve) validiteit van de psychiatrische diagnostiek in het algemeen en van de psychopathie en de antisociale persoonlijkheidsstoornis in het bijzonder. In het laatste concluderende deel staan passages, die hier vermeldenswaard zijn, zoals:

“Alles overziend zou het wellicht beter zijn om, overeenkomstig het modernere diagnostisch denken, te komen tot het spreken over een antisociaal spectrum. Want als naar schatting 2 % van de bevolking problemen heeft binnen dit antisociale spectrum, moet verder onderzoek naar deze groep zeker niet gehinderd worden door discussies over definities en andere scherpslijperij. (...) De antisociale persoonlijkheidsstoornis moet meer gezien worden als een beschrijvende classificatie en heeft veel minder dan de psychopathie een wetenschappelijke (theoretische en empirische) onderbouwing.” (Canton, 2015, p. 546).

“Naast allerlei goede eigenschappen heeft de PCL-R ook beperkingen: de nadruk ligt erg op antisociaal en crimineel gedrag; adaptieve kenmerken ontbreken; en er zijn de nodige vraagtekens bij de betrouwbaarheid en de kwaliteit van de afname van het instrument. De diagnostiek van psychopathie is nog voor verbetering vatbaar. Omdat de PCL-R een statisch instrument is en er ook behoefte bestaat om mogelijke veranderingen bij psychopaten te meten, is o.a. door Cooke de Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality (CAPP) ontwikkeld.” (Canton, 2015, p. 547).

Eind november 2015 nam de forensisch psychiater H.J.C. van Marle afscheid als hoogleraar aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Bij die gelegenheid werd hem onder de titel *Omwervingen tussen psychiatrie en recht* een liber amicorum aangeboden (Mevis *et al.*, 2015). Deze bundel (450 pagina's; verschenen bij Wolters Kluwer) bevat wetenschappelijke bijdragen over uiteenlopende thema's uit de wereld van de strafrechtspleging en de forensische geestelijke gezondheidszorg waar Van Marle zich in zijn veelzijdige loopbaan als forensisch psychiater en hoogleraar mee heeft beziggehouden, anders dan de titel van de bundel die dwalen en zwerven suggereert. Van Marle was als geneesheer-directeur van de Dr. S. van Mesdagkliniek in Groningen psychoanalytisch georiënteerd. Als

geneesheer-directeur van het Utrechtse Pieter Baan Centrum heeft hij nieuwe ontwikkelingen, zoals de opkomst van het onderzoek naar risico's en gevaar, nader trachten te incorporeren in het gedragskundige onderzoek en de daarop gebaseerde rapportage. In Den Haag was hij psychiatrisch adviseur van de Minister van Justitie en was daarbij gericht op politiek en beleid. Hij ontwikkelde zich tot boegbeeld van de forensische psychiatrie in de media. Als bijzonder hoogleraar forensische psychiatrie in Nijmegen en later gewoon hoogleraar forensische psychiatrie in Rotterdam bleef hij met zijn onderwijs dienstbaar aan het strafrecht. Aan het Erasmus Medisch Centrum ontwikkelde hij onderzoeklijnen over de verklaring, typering en behandeling van delinquent gedrag.

De 33 gebundelde bijdragen worden hem door 50 auteurs, vrienden en collega's uit de wetenschap en de praktijk van de geestelijke gezondheidszorg en strafrechtspleging, aangeboden bij zijn emeritaat als hoogleraar in Rotterdam.

De bijdragen zijn in vijf delen gerangschikt: 1) verklaring, typering en behandeling van delinquent gedrag; 2) politiek, media en (beleids)ontwikkelingen in het forensisch psychiatrische veld; 3) onderwijs en (straf) geleerdheid; 4) gedragskundige rapportage en risicotaxatie; en 5) psychoanalytisch referentiekader.

Ze behandelen thema's als: testosteron van forensisch psychiatrische patiënten, psychopathie, seksuele lust, partnergeweld, agressie vanuit evolutionair perspectief, cognitief-gedragstherapeutische programma's, toepassing van *virtual reality*, ernstige jeugdcriminaliteit, de maatregel tbs, forensische verslavingszorg, prisoners dilemma's, onderwijs in de forensische psychiatrie, de Raad in de penitentiaire kamer, artikel 37 Sr, jongvolwassen veelplegers, gedwongen behandeling en zorg, classificeren ≠ diagnosticeren, toerekeningsvatbaarheid, procedurele rechtvaardigheid, stoornis als gevangenis, beschermende factoren in de risicotaxatie, de waarde van het psy-

choanalytisch referentiekader, het imago van de tbs in media en politiek, en zeden-delinquenten.

Vanuit de gedachte dat door kennis te delen betere kwaliteit kan worden geleverd wat ten goede komt aan betere zorg en een veiliger samenleving, is in 2011 het programma Kwaliteit Forensische Zorg (KFZ) van start gegaan. De gehele forensische geestelijke gezondheidszorg is bij het programma KFZ betrokken vanuit de wens om gezamenlijk te werken aan de ontwikkeling van kwaliteit en transparantie van de zorg en daarmee de positie van de sector te versterken. Als doelstelling van het KFZ-programma wordt beoogd: 1) de kwaliteit van de forensische zorg te ontwikkelen en te verbeteren; 2) de kwaliteit van de forensische zorg zichtbaar te maken aan de hand van objectieve en eenduidig gedefinieerde indicatoren inzake recidive, incidenten, instroom, doorstroom en uitstroom; en 3) het scheppen van voorwaarden voor en het stimuleren van de implementatie van de producten die binnen het KFZ-programma zijn ontwikkeld.

Het programma wordt gesubsidieerd door de Directie Forensische Zorg van het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Vanaf 2013 zijn 35 *calls* (oproepen om een gedocumenteerd projectvoorstel inclusief offerte over een bepaald thema uit te brengen) uitgezet. Die inrichting van de forensische ggz die in samenspraak met een universiteit het beste voorstel uitbrengt, krijgt het project inclusief het bijbehorend budget toegewezen. De projecten hebben vooral betrekking op de ontwikkeling van een onderzoeksinstrument, interventies, empirisch of literatuuronderzoek, en richtlijnontwikkeling.

In 2015 is een kleine tiental rapporten uitgebracht; deze hadden onder meer betrekking op *e-health* in de forensische ggz (Bierbooms *et al.*, 2015), herstel met betrekking tot psychotische forensisch psychiatrische patiënten (Van Gestel-Timmermans *et al.*, 2015), richtlijn middelengebruik in de

forensische ggz (Lans *et al.*, 2015), instrumentarium voor behandelingsvoortgang in de forensische ggz (Oudejans *et al.*, 2015a & 2015b), en delict-analyse in de forensische ggz (Vrinten *et al.*, 2015).

De rapporten zijn alle openbaar toegankelijk en te downloaden van de website van KFZ; ze blijven helaas nog in een grijs circuit van publicaties. Met toekenning van een ISBN-nummer aan de KFZ-rapporten kunnen ze in een uitgebreider digitaal bestand en in het bibliothecair leenverkeer worden opgenomen en nog breder toegankelijk worden gemaakt dan tot nog toe het geval is. Dat kan de door KFZ beoogde transparantie ten goede komen.

Medio december 2015 promoveerde A. Goosensen aan de Tilburgse Universiteit op het proefschrift *Naar een geloofwaardige tbs, aangrijpingspunten voor de optimalisatie van de behandelduur, op basis van de praktijk in FPC Oldekotte*.

Het verdient aanbeveling eerst kennis te nemen van het opleidingscurriculum van de auteur achterin de dissertatie om tot een beter begrip te komen van de inhoud van dit proefschrift (294 pagina's). Zijn studie natuurwetenschappen aan de voormalige Technische Hogeschool Twente combineerde hij met het vak productieorganisatie. Min of meer bij toeval kwam hij in aanraking met de hulpverlening en werkte uiteindelijk gedurende bijna 30 jaar in de tbs-sector, vooral in FPC Oldekotte. Hij bleef parttime studies volgen en zijn loopbaan strekte zich uit van sociotherapeut, afdelingshoofd sociotherapie tot operationeel manager en staf- en beleidsmedewerker. In deze laatste functies kwam hij terecht (mede) naar aanleiding van reorganisatie c.q. crisis in FPC Oldekotte.

In een aantal hoofdstukken komt algemene informatie aan de orde, die, strikt genomen, voor het verrichte onderzoek niet noodzakelijk is en voor een geïnteresseerde lezer grotendeels bekend geacht kan worden. Wellicht wil de auteur ervan blijf geven dat hij zich kennis over de tenuitvoerlegging

van de maatregel tbs door studie en ervaring voldoende heeft eigen gemaakt.

De centrale vraagstelling van zijn onderzoek luidt: hoe de behandelduur en de geloofwaardigheid van de terbeschikkingstelling te optimaliseren.

Hij stelt dat de toegenomen gemiddelde behandelduur als neveneffect heeft dat de onvoorspelbaarheid van de duur van de terbeschikkingstelling is toegenomen.

Als criteria voor de geloofwaardigheid gelden voor zijn onderzoek: het laag aantal recidives, het laag aantal onttrekkingen, gering separeergebruik, en een proportionele behandelduur (dat wil zeggen dat deze overeenkomt met de prognose).

“Optimaliseren veronderstelt de aanwezigheid van een optimum waar naartoe gewerkt kan worden. Het werkelijk bereiken van dat optimum zal ook aanpassingen in de organisatie tot gevolg kunnen hebben. Soms betekent optimaliseren wellicht hetzelfde beter doen, maar ook zullen andere manieren van werken ontwikkeld moeten worden.....Verondersteld mag worden dat wat betreft de algemene wens op het vlak van recidive het optimum zich op nul bevindt....geschetst wordt een soort imaginair beeld van de werkelijkheid. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor het aantal onttrekkingen, suïcidepogingen, separaties of geweldsincidenten....Dit betekent dat in dit onderzoek optimaliseren gezien wordt als het er al lerend stap voor stap achter komen welke aanvullende variabelen belangrijk zijn, wanneer op basis daarvan de best haalbare situatie bereikt kan worden, en wat daarvoor nodig is. Randvoorwaarden zijn dan een continue monitoring en transparantie.” Aldus de auteur.

Hiermee wordt het uitgangspunt voor de beschrijving van de methodologie in de navolgende hoofdstukken aangegeven. Achtereenvolgens worden behandeld: metingen aan afwijkingen (zoals: separaties, dwangmedicaties, terugplaatsingen, onttrekkingen, ingetrokken machtigingen), verlofmanagement, metingen aan de verlo-

ven, en metingen aan resultaatgericht werken.

Het geheel gaat gepaard met een fors aantal schema's en tabellen, waarvan vooral de laatste door hun compactheid en complexiteit niet steeds voldoende helderheid verschaffen. Het moge duidelijk zijn dat de voorgestelde uitgebreide gegevensverzamelingen aan verbetering (optimalisatie) van de werkwijze en de transparantie daarvan kunnen bijdragen, al zullen ze tevens voor de medewerkers een extra belasting met zich brengen.

Door de sluiting van het FPC Oldenkotte is de onderzoeksperiode te kort geweest om tot meer definitieve resultaten te komen. In die zin is deze dissertatie deels theoretisch, deels exploratief en zelfs deels historisch.

Verleden

Vijselaar c.s. (2015) verrichtten historisch onderzoek naar castratie in de periode 1920-1970 en signaleren daarin het volgende. Psychiaters speelden in die periode een belangrijke rol bij de begeleiding en behandeling van perversie en zedendelinquentie. Zij waren betrokken in vrijwel alle fasen van de strafrechtspleging bij zedendelinquenten en oefenden grote invloed uit: zij onderzochten in het gerechtelijk vooronderzoek de verdachten en adviseerden de rechter, zij waren geneesheer(-directeur) in de TBR-inrichtingen, bij een voorwaardelijke veroordeling of een voorwaardelijk ontslag voerden zij behandelingen uit en zij oefenden toezicht uit namens de reclassering. Zij combineerden vaak meerdere van deze rollen. Bij de behandeling van zedendelinquentie voor de rechtbank was sprake van een convergentie van doelen tussen strafrecht en psychiatrie: men was uit op het voorkomen van herhaling van het delict, in het belang van zowel de samenleving als de individuele delinquent. Betrokkenen zochten vaak pragmatisch naar de meest aanvaardbare oplossing, waarbij zij de ruimte die het straf(proces)recht bood benutten. Castratie vormde hierbij een optie.

De introductie van een drastische en onomkeerbare behandeling als castratie is te verklaren in de context van het strenge zedelijke klimaat tussen 1930-1970. In deze periode bestonden bij grote delen van de samenleving ernstige zorgen om het zedelijk verval en een toename van de seksuele criminaliteit. Gewone bestraffing en het opleggen van TBR bleken als antwoord op dit gedrag inadequaat. Bij zedendelinquenten tekende zich een patroon af van langdurige en/of herhaalde detentie of TBR. Tegelijkertijd nam volgens de statistieken de zedendelinquentie toe. De psychiatrische hulpverlening bij perversen en zedendelinquenten was veelal beperkt en ineffectief. Psychiaters wezen op een geringe vraag naar behandeling onder deze categorie patiënten. Het therapeutische arsenaal was beperkt: naast 'controle/leiding' beschikte men aanvankelijk over psychoanalyse voor een selecte doelgroep, vervolgens kwamen daar 'chemische castratie' en nieuwe vormen van psychotherapie bij, die ook hun beperkingen kenden. De resultaten van de behandeling in TBR vielen eveneens tegen. Het *interbellum* werd in de psychiatrie gekenmerkt door de opkomst van de 'klassieke' somatische kuren, zoals de insulinecomakuur, de elektroshocktherapie en de lobotomie (herseneroperaties). Deze 'heroïsche kuren', die deels stoelden op biologische premissen, vormden mede een reactie op therapeutische onmacht. Castratie waarbij de (vermeende) fysieke oorsprong van de perversie, de testes, werd verwijderd, paste in deze trend. Zelfs van de zijde van de plegers, patiënten en TBR-verpleegden bestond er een vraag naar castratie. De druk van de benarde maatschappelijke en psychologische positie van lijdens aan perversie mag niet onderschat worden. Homoseksuelen, pedoseksuelen en exhibitionisten hadden te maken met maatschappelijke afkeuring, declassering, marginalisering en angst voor strafrechtelijke vervolging. Daarnaast leden de betrokkenen vaak onder schuld- en zondebesef en soms onder een stellige afwijzing van de eigen geaardheid.

De combinatie van die factoren werkte bij de lijdens aan perversie zelf de aanvaarding van een radicale ingreep als castratie in de hand.

Castratie op psychiatrische indicatie vond reeds tussen 1930 en 1935 ingang in de praktijk van vrijgevestigde psychiaters, in psychiatrische inrichtingen en in zeker één psychiatrische universiteitskliniek. Bovendien kreeg de toepassing van therapeutische castratie in deze jaren al een plaats binnen de strafrechtspleging. Deze chirurgische ingreep werd beschouwd als een verantwoorde, effectieve oplossing, waarbij weliswaar niet de perverse seksuele geaardheid van de betrokkene veranderde maar wel de geslachtsdrift werd getemperd of opgeheven zonder dat er sprake zou zijn van onacceptabele lichamelijke of psychische bijverschijnselen. De ingreep zou bijdragen aan de preventie van recidive en aan de beveiliging van de samenleving en de patiënt/delinquent werd tegelijkertijd van zijn perversie bevrijd. Zo kon een kostbaar en inhumain langdurig verblijf in detentie of TBR worden voorkomen. Volgens de deskundigen zouden zowel de belangen van de samenleving als die van de plegers/patiënt daarmee gediend zijn. In het tijdvak 1930-1960 beschouwden velen de therapeutische castratie als een in veel opzichten gewone psychiatrische behandeling, die vergelijkbaar was met de somatische kuren. De fine fleur van de Nederlandse psychiatrie (onder wie de hoogleraren Carp, Rümke, Van der Horst en Baan) verleende er haar medewerking aan, hetgeen tevens gold voor voor- aanstaande (straf)rechtsgeleerden (zoals Van Bemmelen, Pompe en Kempe) en in geval van TBR-verpleegden ook het Ministerie van Justitie.

Het buitenland, waar castratie al eerder was toegepast, vormde voor Nederland het referentiekader, ook in juridisch opzicht. In Nederland werd de toepassing van castratie niet bij wet geregeld. Alleen voor TBR-verpleegden die in een juridische uitzonderingspositie verkeerden, werd een – niet wettelijk verankerde – procedure uitge-

werkt. Er bestond destijds groot vertrouwen in de zelfregulering van de geneeskunde en in het oordeel van de magistratuur bij de omgang met deze therapie. Met het oog op het onomkeerbare en ingrijpende karakter van de castratie stelden psychiaters specifieke voorwaarden aan de toepassing ervan, voorwaarden zoals die zelden of nooit bij andere behandelingen werden vastgelegd. Castratie zou pas mogen worden overwogen nadat alle andere therapieën ineffectief waren gebleken, het betrof een *ultimum remedium*. Personen onder de vijftientig alsmede mannen die leden aan psychosen of ernstige psychopathie kwamen niet in aanmerking. De ingreep mocht uitsluitend uitgevoerd worden met vrijwillige instemming van de betrokkene en, indien aanwezig, diens echtgenote. Bij mannen met een verstandelijke beperking diende men de ouders te raadplegen. De patiënt behoorde voorts duidelijk geïnformeerd te worden over de aard en de consequenties van de behandeling. Tegenwoordig zouden we van de eis van *informed consent* spreken.

In het Nederlands strafrecht raakte tussen 1930 en 1950 het gebruik in zwang van verschillende voorwaardelijke modaliteiten indien een psychiater castratie nuttig achtte of een verdachte castratie wilde overwegen of laten uitvoeren. Er was een aantal vormen te onderscheiden: 1) de Ante waarbij door de Officier van Justitie een sepot werd verleend of de voorlopige hechtenis werd opgeheven bij een voornemen tot castratie; 2) de Durante waarbij een castratie gedurende het strafproces met medeweten van de rechter uiteindelijk tot een voorwaardelijke veroordeling (tot gevangenisstraf of tot TBR) leidde; 3) de Post waarbij een voorwaardelijke veroordeling (tot gevangenisstraf en/of tot TBR) werd uitgesproken in de (stilzwijgende) veronderstelling dat nadien castratie aan de orde zou zijn; 4) op basis van een voornemen tot castratie kon eveneens (voorwaardelijke) gratie of een voorwaardelijke invrijheidstelling worden verleend; 5) bij recidive in proeftijd na voorwaardelijk ontslag uit TBR kon de uit-

voering van een castratie leiden tot handhaving van het voorwaardelijk ontslag en tot het vermijden van hernieuwde TBR.

Tot ongeveer 1952 zijn gevallen van ante en durante te vinden, terwijl de Post langer in zwang bleef. In samenhang met de strafrechtspleging heeft zo een niet nader te becijferen aantal castraties plaatsgevonden, mogelijk ging het om vele tientallen en wellicht zelfs enkele honderden operaties. In 1938 werd bij het verantwoordelijke Ministerie van Justitie een informele procedure met betrekking tot castratie bij TBR-verpleegden van kracht, met de vrijwilligheid van de beslissing tot castratie als centraal beginsel. De procedure kende een 'informatieplicht' ten opzichte van de patiënt, verlangde de instemming van een eventuele echtgenote en bijverstandelijk beperkten van de ouders, alsmede de toetsing door de geestelijk verzorger van het psychopatenasiel en de psychiaters uit de Commissie van Toezicht van Veldzicht. De procedure kwam voort uit de bijzondere rechtspositie van de handelingsonbekwame TBR verpleegde maar kende geen officiële wettelijke status. In totaal hebben er op grond van deze procedure zeker 384 TBR-verpleegden castratie ondergaan. Er zijn geen aanwijzingen dat het beleid ten aanzien van castratie in TBR onder invloed van de Duitse bezetter gewijzigd werd. Het aantal castraties nam in deze periode juist af. Hoewel veel betrokkenen met het oog op de legitimering van de behandeling wezen op de noodzaak van onderzoek bij TBR-verpleegden die een castratie hadden ondergaan, kwam dergelijk onderzoek nooit goed van de grond. Onderzoek dat het Ministerie van Justitie vanaf 1956 voorbereidde, stuitte op het bezwaar van de schending van het medisch beroepsgeheim. Een grondige evaluatie van de behandeling en de effecten daarvan heeft destijds niet plaatsgevonden.

In dit onderzoek van Vijselaar c.s. konden in de periode 1921-1968 in totaal 540 castraties met zekerheid worden gedocumenteerd, waarvan er 384 plaatsvonden bij TBR-verpleegden. Het werkelijke aantal in

deze periode is groter geweest, onder meer gelet op het gebruik van castratie binnen het strafrechtelijk regime. Het volledige cijfer is echter niet vast te stellen, zelfs niet bij benadering. De toepassing van castratie in TBR bereikte haar hoogtepunt rond 1950. Nadien zette een geleidelijke daling in, die na 1960 toenam. In 1968 kwam een einde aan deze behandeling in TBR. Of dit betekende dat rond dit jaar castratie buiten TBR niet langer werd toegepast, is niet met zekerheid te zeggen.

Zowel buiten als binnen TBR werden vooral mannen gecastreerd die werden gezien als plegers van ontucht met kinderen en minderjarigen. Onder mannen bij wie castratie werd overwogen of toegepast waren plegers van homoseksuele ontucht relatief oververtegenwoordigd. Castratie was naar verhouding vaak aan de orde bij mannen met een verstandelijke beperking. Bij deze groep schortte het naar men meende aan moreel oordeelsvermogen en aan zelfbeheersing, terwijl de mogelijkheden voor therapie ongunstiger waren. Voor psychotherapie ontbrak het hen veelal aan zelfinzicht en voor het gebruik van libidoremmers aan therapietrouw. Bij hen kwam castratie snel in beeld. De onderzoekspopulatie die door Vijselaar c.s. op grond van de specifieke bronnen onderzocht is, kent een duidelijke sociale *bias*: het gaat voor een groot deel om mannen met een verstandelijke beperking, een gering opleidingsniveau en een lage maatschappelijke status. Deze groep was oververtegenwoordigd onder zowel de veroordeelde zedendelinquenten, de TBR-verpleegden als de mannen bij wie castratie aan de orde was.

Het gebruik van castratie als irreversibele behandeling achtte men gerechtvaardigd om recidive te voorkomen. Dit argument prijkte bovenaan de redenen die psychiaters in concrete gevallen aanvoerden voor de ingreep. De getallen laten zien dat de mannen bij wie een castratie aan de orde was gemiddeld vaker waren veroordeeld dan degenen bij wie castratie niet overwogen werd. De gemiddelde leeftijd van

gecastreerden lag in de vergelijking hoger. Toenmalig onderzoek liet uitkomen dat het een effectief middel betrof, dat de risico's op een hernieuwd zedendelict aanmerkelijk reduceerde. Tot in de jaren zeventig onderschreven wetenschappers het gunstige effect van chirurgische castratie. Medici beschouwden castratie nadrukkelijk als een laatste redmiddel. Afgezien van de zwakzinnigen hadden mannen bij wie castratie aanbevolen werd in de praktijk inderdaad een geschiedenis van onwerkzame therapieën en meerdere opnames in TBR of psychiatrische inrichting achter de rug. De verwachtingen ten aanzien van alternatieve opties waren bij hen gering. Castratie vormde in de meeste gevallen daadwerkelijk het *ultimum remedium*, een stadium dat bij mannen met een geringe intelligentie sneller bereikt werd. Die laatsten hadden een grotere kans met castratie geconfronteerd te worden. De vrijwilligheid van het besluit tot castratie was in Nederland officieel een *condicio sine qua non*.

De verdwijning van de castratie kan deels toegeschreven worden aan het teruglopen van het aantal veroordeelde zedendelinquenten. Dat was mede een uiting van de 'seksuele revolutie', die ertoe leidde dat bepaalde groepen die voorheen castratie ondergingen niet langer strafbaar waren, zoals plegers van homoseksuele ontucht met minderjarigen. Daarnaast kregen psychiaters de beschikking over veelbelovende, minder ingrijpende behandelmethode, zoals medicatie (psychofarmaca en libidoremmers) en nieuwe vormen van psychotherapie (Vijselaar *et al.*, 2015, p. 229-236).

F. Koenraadt & B.C.M. Raes

Literatuur

Bierbooms, J., Y. Bouman, D. Dijkslag, R. Kimpen, J. Muller & R. Wieske, *Do's en don'ts van e-health in de forensische ggz*. Utrecht, Kwaliteit Forensische Zorg, 2015.

Canton, W., et al. (red.), *Handboek psychopathie en de antisociale persoonlijkheidsstoornis*. Utrecht, de Tijdstroom, 2015.

Gestel-Timmermans, H. van, C. Place, M. van Vugt, S. van Rooijen & Ch. van Nieuwenhuizen. *Herstelondersteunende interventies voor forensisch psychiatrische patiënten met psychotische stoornissen: een overzicht van de wetenschappelijke evidentie*. Utrecht/Eindhoven, Kwaliteit Forensische Zorg/GGZE, 2015.

Goosensen, A., *Naar een geloofwaardige TBS. Aangrijpingspunten voor de optimalisatie van de behandelduur, op basis van de praktijk in FPC Oldenkotte*. Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2015.

Lans, M., L. Raaijmakers & E. Wits, *Richtlijn problematisch middelengebruik in de forensische klinische zorg*. Utrecht, Rotterdam, Kwaliteit Forensische Zorg/Victas/IVO, 2015.

Mevis, P.A.M., et al. (red), *Omwervingen tussen psychiatrie en recht. Liber amicorum prof. dr. H.J.C. van Marle*. Deventer, Wolters Kluwer, 2015.

Oudejans, S., M. Spits, A. Nugter & S. van Bokkem, *Onderzoek naar een geschikt instrument voor het meten van de behandelvoortgang bij forensische patiënten met een persoonlijkheidsstoornis*. Utrecht/Amsterdam, Kwaliteit Forensische Zorg/MarkBench/AMCPsychiatrie, 2015. (a)

Oudejans, S., M. Spits, A. Nugter & S. van Bokkem, *Onderzoek naar een geschikt instrument voor het meten van de behandelvoortgang bij forensische patiënten met een seksuele stoornis*. Utrecht/Amsterdam, Kwaliteit Forensische Zorg/MarkBench/AMCPsychiatrie, 2015. (b)

Vijselaar, J., Gijzeman, J., Bouwens, B., & Bertens, R., *Therapeutische castratie en andere psychiatrische behandelingen van zedendelinquenten 1920-1970*. Den Haag, ZonMw, 2015.

Vrinten, M., M. Keulen – de Vos, S. Schel, M. Cima & E. Bulten, *De delictanalyse in de forensische zorg*. Utrecht/Nijmegen/Oostrum, Kwaliteit Forensische Zorg/Pompestichting/De Rooyse Wissel, 2015.